

Tartu Ülikool
Psühholoogia instituut

Marika Lepp

EESTI ALG- JA PÕHIKOO LI LASTE VÄÄRTUSED: VÄÄRTUSTE
STRUKTUUR JA KAHE VANUSEGRUPI VÕRDLUS

Magistritöö

Juhendajad: Tiia Tulviste (PhD) ja Pirkko Tõugu (PhD).

Läbiv pealkiri: Eesti alg- ja põhikooli laste väärtused.

Tartu 2014

KOKKUVÕTE

Käesoleva töö eesmärgiks oli uurida eesti laste väärtushinnanguid ja testida Väärtuste Piltküsimumstiku (Picture-Based Value Survey, PBVS–C) sobivust Eesti oludele. Tehti kindlaks laste väärtuste struktuur ja hierarhia ning kõrvutati leide teistes uurimustes saadud andmetega. Selgitati välja, millised on eesti lastele olulised ja mitte olulised väärtused. Samuti uuriti võimalikke vanuselisi erinevusi. Uurimuses osales 180 1-6 kl. last vanuses 7-13 a. Lastest moodustati kaks vanusegruppi – 7-9. a. ja 10-13 a. Andmeid analüüsiti lähtuvalt üldvalimist kui ka kahe vanusegrupi lõikes. Multidimensionaalse skaleerimise tulemustest selgus, et eesti laste väärtushinnangud on struktureeritud sarnaselt Schwartzi mudelile. Üldvalimi andmete põhjal selgus, et lapsed väärtustavad dimensiooni „avatus muutustele“ kuuluvaid väärsusi – hedonismi, stimulatsiooni ja enesemääratlust. Oluline oli ka heasoovlikkus. Vanusegruppide võrdluses selgus, et mõlemad vanusegrupid väärtustavad üksikväärtustest kõige rohkem heasoovlikkust. Nooremad lapsed väärtustavad aga seejärel turvalisust ja hedonismi ning vanemate laste puhul järgneb heasoovlikkusele hedonism ja siis turvalisus. Mõlema vanusegrupi puhul on kõige vähem hinnatud võim.

Märksõnad: laste väärtused, väärtuste struktuur, PBVS-C.

ABSTRACT

VALUES OF ESTONIAN ELEMENTARY AND PRIMARY SCHOOL CHILDREN: THE STRUCTURE OF VALUES AND COMPARISON OF TWO AGE GROUPS.

The aim of the current study was to explore Estonian children's values and to test the suitability of Picture-Based Value Survey (PBVS-C) to Estonian conditions. The structure and hierarchy of children's values were compared to data found in other similar studies. It was discovered, which values are important and not important to Estonian children. Possible age differences were also studied. Participants filled Picture-Based Value Survey: the new instrument worked out in Germany (Döring et al. 2010) by the contextual framework of Schwartz (1994). The instrument was adapted for Estonian context. 180 children from grades 1-6 the age of 7-13 years participated in the study. Two age groups were formed – 7-9 years and 10-13 years. The study took place in winter of 2013 and 2014 and in spring of 2014. Data analysis was performed on overall sample and on two age groups. Multidimensional scaling analysis revealed that the structure of Estonian children's values correspond to Schwartz's theory. Analysis made on the overall sample revealed that children emphasize such values that belong to the higher order dimension "openness to change" – hedonism, stimulation and self-direction. Benevolence is also valuable. Comparing age groups revealed that both groups value benevolence most. After that comes security and hedonism for younger children and for older children after benevolence comes hedonism and then security. For both age groups the least important is power.

Keywords: children's values, structure of values, PBVS-C.

SISUKORD

Kokkuvõte	2
Abstract	3
Sissejuhatus	5
Schwartzi teooria	5
Väärtuste mudel	6
Laste väärtuste uurimine	9
Väärtuste uurimine Eestis	10
Töö eesmärgid ja hüpoteesid	12
Meetod	13
Valimi kirjeldus	13
Andmete kogumise vahendid ja testimise protseduur	14
Andmetöötlusmeetodid	16
Tulemused	17
Arutelu	21
Viited	25
Tänuõnad	27

SISSEJUHATUS

Väärtuste uurimine on sotsiaalteadustes tähtsal kohal, sest väärtused mõjutavad otseselt inimeste valikuid. Väärtused muutuvad nii ajas kui ka kultuuris. Väärtused on inimese isiklikud uskumused sellest, mis on tema jaoks kõige tähtsam. Mis õige, mis vale, mis hea, mis halb. Inimese ainulaadsust peegeldavad igaühe unikaalsed väärtused. Iga inimene hindab erinevaid väärtusi (nt. saavutusvajadus, turvalisus, heasoovlikkus) erineval määral. Üks väärtus võib ühele isikule olla väga tähtis kuid tähtsusetu teise jaoks. Käesolev töö keskendub laste väärtuste struktuuri uurimisele ja vaatleb, kas eri vanuses lapsed hindavad erinevaid väärtusi. Väärtused ja normid, mis internaliseeritakse, s.t. millega indiviid end seob, millesse suhtub austusega, muutuvad isiksuslikeks suhtlemisraamideks või teisisõnu eetilisteks printsiipideks. Eetilised printsiibid juhivad meid probleemsetes olukordades. Nad motiveerivad inimest käitumise, elu eesmärkide ja elustiili valikul, võimaldavad anda hinnanguid. Väärtuste süsteem määrab vahendite valiku oma vajaduste ja huvide rahuldamisel, määrab püüdluste eelistused. Oluline on, kuidas inimene lahendab oma probleeme, et mitte sattuda konflikti teiste inimeste väärtussüsteemidega (Schwartz, 1992).

Schwartzi teooria

Ühe kõige mõjukamatest väärtuste teooriatest arendas välja Shalom H. Schwartz (1992, 1994), kes defineeris väärtusi kui ihaldusväärsed, kõikides situatsioonides kehtivaid eesmärke, mis erinevad tähtsusest ja mis on inimese elus juhtivateks põhimõteteiks. Schwartzi teooria keskendub baasväärtustele, mis on sarnased inimestele kõikides kultuurides. See identifitseerib kümme motivatsioonilist väärtustüüpi ja täpsustab seoseid nende väärtuste vahel. Mõned väärtustüübid vastanduvad üksteisele (nt. heasoovlikkus ja võim), samas kui teised on pigem ühilduvad (nt. konformsus ja turvalisus). Väärtuste „struktuur” viitab vastandumise ja ühilduvuse seostele väärtuste vahel, mitte nende suhtelisele tähtsusele. Kui väärtuste struktuur on sarnane kultuuriliselt erinevates gruppides, peaks see näitama, et inimese motivatsioonil on universaalne ülesehitus. Ent isegi siis, kui inimese motivatsiooni tüüp, mida väärtused esindavad ja seosed nende väärtuste vahel on universaalsed, erinevad indiviidid ja grupid sisuliselt selle poolest, millise tähtsuse nad omistavad kindlatele väärtustele. See tähendab, et indiviididel ja gruppidel on erinevad väärtuste „prioriteedid” ja „hierarhiad”.

Schwartzi teooria põhineb väärtuste kontseptsioonil, mis toob välja kuus peamist joont:

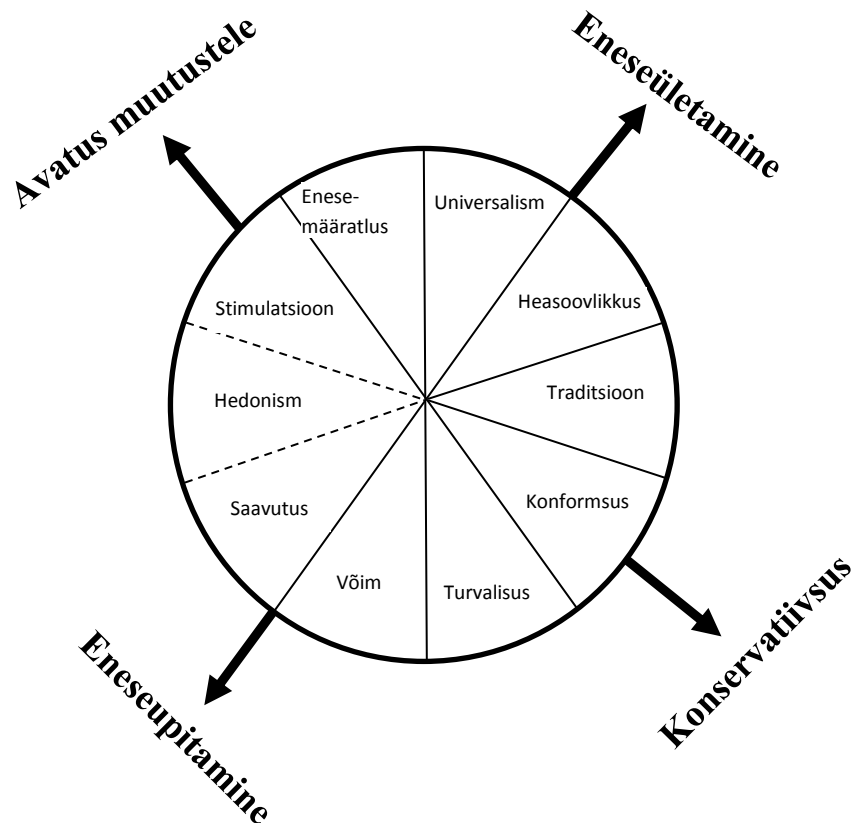
- (1) **Väärtused on uskumused**, mis on seotud afektidega.
- (2) **Väärtused viitavad soovitud eesmärkidele**, mis motiveerivad käitumist.
- (3) **Väärtused ületavad spetsiifilisi käitumisi ja situatsioone**. See joon eristab väärtused kitsamate kontseptsioonidest nagu nt. normid ja hoiakud, mis tavaliselt viitavad kindlatele käitumistele, objektidele või situatsioonidele.
- (4) **Väärtused on kui standardid või kriteeriumid**. Väärtused juhivad käitumiste, poliitikate, inimeste ja sündmuste valikut või hindamist.
- (5) **Väärtused on järjestatud tähtsuse järjekorras**. Inimese väärtused moodustavad väärtuste prioriteetide korrastatud süsteemi, mis iseloomustab neid indiviididena. See hierarhiline süsteem eristab väärtusi normidest ja hoiakutest.
- (6) **Paljude väärtuste suhteline tähtsus juhib käitumist**. Kõik hoiakud ja käitumised omavad tüüpiliselt mõju rohkem kui ühele väärtusele. Kompromiss asjakohaste, võistlevate väärtuste vahel on see, mis juhib hoiakuid ja käitumisi (Schwartz 1996).

Ülaltoodud on kirjeldatud kõikide väärtuste ühised jooned. See, mis eristab üht väärtust teisest, on eesmärgi või motivatsiooni tüüp, mida see väärtus esindab. Väärtuste teooria defineerib kümmet üldist väärtust, mis vastavad nendes sisalduvale motivatsioonile. Oletatavalt hõlmavad need väärtused kogu hulka motivatsiooniliselt eristuvaid väärtusi, mida tuntakse paljudes kultuurides. Teooria kohaselt on need väärtused tõenäoliselt universaalsed, sest nad põhinevad ühel või rohkemal inimeksistenti universaalsel nõudel, millega elus hakkama saada.

Väärtuste mudel

Schwartz and Bilsky (1987, 1994) esitasid mudeli, mis koosneb kolmest inimeksistenti universaalsest nõudest: (a) indiviidide kui bioloogiliste organismide vajadused, (b) tarvidus koordineeritud sotsiaalse suhtlemise järele ja (c) gruppide ellujäämine ja heaolu. Baseerudes kolmele vajadusele, esitas Schwartz väärtuste struktuuri, mis koosneb 10 järgnevast väärtuste tüübist: võim (*power*), saavutus (*achievement*), hedonism (*hedonism*), stimulatsioon (*stimulation*), enesemääratlus (*self-direction*), universalism (*universalism*), heatahtlikkus (*benevolence*), traditsioon (*tradition*), konformsus (*conformity*) ja turvalisus (*security*). Peale selle, et väärtusi vaadeldakse kui motivatsioonilisi eesmärke, on Schwartzi teoorias (Schwartz ja Bilsky 1990,

1994; Schwartz 1996; Schwartz & Sagiv, 1995) veel kaks tähtsat joont: (a) ringikujuline struktuur ja (b) väärtuste prioriteedid (Oishi jt. 1998). Schwartzi ringmudel on kujutatud joonisel 1. Sellel on välja toodud 4 kõrgema astme dimensiooni ja üksikute väärtuste asetus ringi erinevates sektorites.

Joonis 1. Schwartzi ringmudel.

Tõendid rohkem kui 200-st täiskasvanust koosnevatelt valimitelt rohkem kui 60 rahvuse seas toetavad 10 väärtuste tüübi mudelit ja nende vahel esinevat ringset struktuuri (Schwartz ja Bilsky, 1994; Schwartz 2006; Schwartz & Sagiv, 1995; Vecchione jt. 2009). Need tõendid koguti kahe instrumendiga: Schwartzi Väärtuste Küsimustikuga (SVS; Schwartz ja Bilsky, 1994) ja Väärtuste Portreeküsimustikuga (PVQ; Schwartz et al., 2001).

Väärtuste ringikujuline struktuur näitab väärtustevahelisi dünaamilisi suhteid. Sellest lähtuvalt genereerivad vastanduvad väärtused (nt. võim ja universalism) konflikte. Schwartz rõhutab, et

väärtuste prioriteedid ennustavad sotsiaalset käitumist. Ühe väärtuse suhteline tähtsus teise väärtuse üle on analüüsimisel kõige tähtsam osa tema teoorias (Oishi jt. 1998).

Schwartzi 10 väärtuste tüüpi on lahti seletatult järgmised:

Võim (PO) - sotsiaalne staatus, inimeste ja ressursside üle domineerimine;

Saavutus (AC) - sotsiaalsetele standarditele vastav isiklik edu;

Hedonism (HE) - nauding või sensoorne rahulolu;

Stimulatsioon (ST) - erutus, väljakutse ja uudsus;

Enese-määratlus (SD) - mõtete ja tegude iseseisvus;

Universalism (UN) – kõikehaaravas, kõikide inimeste ja looduse heaolu pärast muretsimine ja tolerantsus;

Heasoovlikkus (BE) - lähedaste inimeste heaolu säilitamine ja suurendamine;

Traditsioon (TR) - kultuuriliste või religioossete tavade ja ideede austamine ja neile pühendumine;

Konformsus (CO) - käitumiste ja impulsside vähendamine, mis võivad kahjustada teisi või rikkuda sotsiaalseid ootusi;

Turvalisus (SE) - ühiskonna stabiilsuse, suhete, ja iseenda turvalisus.

Ülaltoodud kümme väärtust on organiseeritud kahte dimensiooni, millel on kaks vastandlikku poolust: (1) Konservatiivsus (turvalisus, konformsus, traditsioon) vs. avatus muutustele (enese-määratlus, stimulatsioon); ja (2) Eneseupitamine (võim, saavutus) vs. eneseületamine (universalism, heatahtlikkus) (Knafo ja Schwartz, 2004). Konservatiivsus – Avatus muutustele dimensioon peegeldab seda, kas inimene vastandub muutustele ja paneb rõhku enesepiiramisele ja korrale või on ta valmis uuteks kogemusteks ning väärtustab iseseisvat tegutsemist ja mõtlemist. Eneseületamise – Eneseupitamise dimensioon näitab seda, kas inimene on valmis ületama oma isekad tunded ja soodustab teiste heaolu või soovib ta rohkem edendada enda huvisid teiste kulul (Verkasalo jt. 2009).

Uuritud 41 riigis on üle 95% valimites leitud kaks peamist vastanduvat väärtuste süsteemi : (a) Avatus muutustele-Konservatiivsus s.t iseseisva mõtlemise ja tegutsemise ning traditsioonide järgimise ja stabiilsuse säilitamise vastasseis ja (b) Heatahtlikkuse ja Universaalsuse ning Eneseupitamise ja Võimu vahel (Schwartz, 1996).

Schwartz arvab, et üksikute väärtuste uurimine ei anna täielikku ülevaadet väärtuste olemusest. Üksiku väärtuse uurimise usaldusväärsus on küllaltki madal. Uurimust võivad mõjutada ka veel

teised väärtused, mis ei ole hetkel uurimise all. Kõige tähtsam on see, et käitumist ei mõjuta mitte üksikud väärtused, vaid kompromiss võistlevate väärtuste vahel, mis mõjuvad samaaegselt nii käitumisele kui ka hoiakutele (Rokeach, 1973; Schwartz ja Bilsky, 1994). Väärtused aktiveeruvad tõenäolisemalt konflikti olemasolul ja sisenevad teadvusse ning seejärel kasutatakse neid käitumise juhtimiseks. Üksikuid käitumisi mõjutab suur hulk faktoreid, mis on situatsioonispetsiifilised. Seetõttu on raske ennustada käitumist selliste mitmetes situatsioonides toimivate muutujate põhjal, nagu seda on väärtused (Schwartz, 1996).

Laste väärtuste uurimine

Juba varases lapseeas hakkab igal inimesel moodustuma ning hiljem täpsustuma väärtuste hierarhia, mis aitab tal toimida erinevates elusituatsioonides vastavalt sellele, mis ühiskonnas on nõutav (kohustuslik) ja vastuvõetav (Tiko, 1997).

Väärtused ja väärtuste struktuur ei eksisteeri kohe elu alguses. See areneb ja selle struktuur muutub elu jooksul kuid kõige suuremad muutused toimuvad lapsepõlves ja nooruses. Eeldused selleks arenguks sisaldavad kvalitatiivseid muudatusi intellektuaalsetes võimetes ja arutluse stiilis. Kui muutuvad kognitiivsed võimed, muutub ka väärtustest arusaamine ja nende struktuur. Väärtused on ka enese-kontseptsiooni tähtsad koostisosad (Bubeck ja Bilsky, 2004). Laste väärtused mängivad tähtsat rolli hariduskontekstis. Üle kogu maailma soovivad vanemad, õpetajad, treenerid jt. edendada laste eetilist kasvu. Viimased andmed kognitiivsest arengupsühholoogiast näitavad, et isegi algkooli lastel on olemas iseenda väärtuste kontseptsioon. On leitud, et lastel on kontseptsioon soovitud eesmärkidest, mis ulatuvad üle situatsioonide ja juhivad käitumist (vt. Byrne, 1996; viidanud Döring 2010). Viimaste aastakümnete jooksul on uurijad arendanud erinevaid enesekohaseid raporteid ja demonstreerinud, et isegi eelkooliealised ja algkooliealised lapsed annavad väärtuslikku informatsiooni oma isiksuseomaduste kohta. Kui sellest küljest vaadata, siis on väga võimalik, et ka laste väärtusi saab hinnata enesekohaste raportite abil kui nt. kasutada uurimisel pilte (Döring, 2010). Pildid, mis räägivad eetikast ja väärtustest, mängivad tähtsat rolli laste raamatutes ning samuti laste filmides ja mängudes. Pildid võivad olla abiks uurimisel kuna pildid tõenäoliselt on laste jaoks atraktiivsed ja hõivavad nende huvi ja tähelepanu ning nad suudavad nende läbi abstraktset materjali konkreetsemaks muuta (Harter & Pike, 1984; La Greca, 1990; Schmalt, 2005; viidanud Döring jt. 2010).

Laste väärtuste uurimine on oluline, et kindlaks teha, kas väärtuste struktuur kattub noorukitel ja täiskasvanutel leitud struktuuriga. Täiskasvanutega tehtud uuringud kinnitavad Schwartzi (1994) väärtuste struktuuri teooria valiidsust. Laste ja noorukite kohta on seni infot napilt. Kasutades Väärtuste Portreeküsimustikku (PVQ-29), testiti Schwartzi teooria paikapidavust 1555-st isikust koosneva 10-17 a. vanuses saksa laste valimi peal. Tulemused kinnitavad Schwartzi teooria valiidsust. 10-12 a. vanuste laste väärtuste struktuur on peaaegu sama diferentseeritud kui 15-17 aastaste oma. Isegi valimi noorimate liikmete puhul tuli välja struktureeritud väärtuste muster, mis on sarnane varem täiskasvanute puhul leitud (Bubeck ja Bilsky, 2004).

Döring (2010) uuris PVQ sobivust veelgi nooremate laste peal. Tema valim koosnes 8-11 aastastest lastest. Ta leidis, et PVQ esitab suuri nõudmisi laste keeleoskusele, kognitiivsetele võimetele ja oskusele mõelda abstraktselt ning on siiski küllaltki suuri nõudmisi esitav mõõtvahend. Noorematel lastel oli raske seda täita (Döring, 2010). Selle probleemi lahendamiseks töötasid Döring jt. (2010) välja Picture-Based Value Survey for Children (PBVS-C). Seni olemasolevad mõõtvahendid ei olnud piisavalt sobivad hindamaks laste väärtusi ka nooremates populatsioonides. Väärtuste piltküsimustik (PBVS-C), mille arendasid välja laste arengulist tausta ja elukogemust arvesse võttes Döring, Blauensteiner, Aryus, Drögekamp ja Bilsky (2010) lahendab selle probleemi vähemalt osaliselt (Cieciuch jt. 2012). Döring jt. (2010) ja Bilsky jt. (2013) leidsid PBVS-C-d kasutades, et saksa ja prantsuse laste väärtuste struktuur kattus ringikujulise struktuuriga, mida on varem leitud noorukite ja täiskasvanute valimitel.

Väärtuste uurimine Eestis

Väärtustealaseid uuringuid Eestis on teostatud juba 1920 - st aastatest alates (Vain, 2011). Siiani on enamasti keskendutud noortele ja nende tulevikuplaanidele, õpingutele ja vabale ajale. Põhikooli õpilaste väärtusi on uuritud palju vähem.

1992. aastal viidi läbi uuring (Verkasalo, Daun & Niit, 1994), kus osales Eestist 234 üliõpilast. Kõige olulisem väärtusrühm (Schwartzi järgi) oli enesemääratlemine. Ka heasoovlikkus oli eesti noorte jaoks kõrgelt hinnatud väärtusgrupp, mida põhjendati Eesti konservatiivse kultuuriruumiga. Kõige madalamalt hinnatud väärtusgrupp oli aga traditsioonid.

Kraav (2008) uurimus põhineb Jyväskylä ülikoolis läbiviidud suuremal uuringul. Eesti noorte väärtuste hierarhia tipus olid eelkõige sotsiaalsed ja eetilised väärtused. Samuti oli väga oluline turvalisusega seotu ning eneseteostuslikud väärtused. Tagasihoidlikumale kohale jäid aga

esteetilised ja usulised väärtused. Uuringust selgub ka, et võrreldes varasemate uuringutega on noored hakanud kõrgemalt hindama hedonistlikke väärtusi. Üksikväärtuste hierarhias olid Eesti noortel tähtsuse järjekorras sõprus, puhtus, perekond, tervis, huumorimeel, õiglus ja võime jääda iseendaks.

Teismeliste väärtusi on uurinud ka H. Krips, P. Luik, H. Kukemelk ja M. Taimalu (2009). Nende poolt läbi viidud uurimuse eesmärgiks oli teada saada, millised väärtused on iseloomulikud põhikooli ja gümnaasiumi õpilastele ning kas on erinevusi poiste ja tüdrukute, põhikooli ning gümnaasiumi õpilaste vahel. Kõige tähtsamateks peeti järgmisi väärtusi: omada sõpru, ausus, teiste inimeste austamine (lugupidamine) ja teadmised. Väärtuste hierarhia alumisse otsa paigutati kõrge positsioon ühiskonnas, jõukus ja moekad riided. Kraav (2008) ja Krips jt. (2009) poolt tehtud uuringutes oli kasutatud käesolevast tööst erinevaid teooriaid ja meetodeid.

T. Vain (2011) on uurinud laste väärtusi eesti ja vene põhikooli õpilaste hinnangute alusel. Uurimuses toetutakse Shalom Schwartzi (Schwartz, 1994) väärtusteooriale, mis keskendub personaalsetele ja kultuuri-kesksetele väärtustele. Uuriti Ida-Virumaa ja Jõgevamaa eesti ja vene põhikoolide õpilasi. Uurimus oli suunatud peamiselt erinevuste otsimisele kahe uuritava grupi vahel. Uurimusest nähtus, et kõige olulisemad väärtused eesti lastele on turvalisus ja heasoovlikkus. Suhteliselt kõrgel positsioonil on ka saavutus ja võim. Peeti oluliseks olla rikas, omada maja, autot ja sotsiaalset tunnustust ehk siis prestiiži ja sotsiaalset staatust. Hedonistlike väärtuste trend leiti olevat pigem languse teel võrreldes Kraav (2008) uurimusega. Traditsioonid olid üks vähemolulisemaid väärtustüüpe. Absoluutselt ei väärtustanud õpilased antud uurimustulemustest lähtudes Schwartzi (1994) väärtustüüpidest stimulatsiooni.

Mizera ja Tulviste (2012) leidsid keskkooli noori uurides, et aastatel 2000-2009 tõusis oluliselt enesemääratluse, konformsuse ja traditsiooni olulisus ning võim ja saavutus ei olnud oluline. Väärtuste hierarhiline struktuur aga jäi aastate jooksul samaks. Kõige olulisemad olid enesemääratluse ja saavutusega seotud väärtused ning traditsioon oli kõige vähem olulisem.

Tulviste, Konstabel ja Tulviste (2014) on uurinud eesti ja vene noorte väärtusi kasutades PVQ-21. Nad leidsid, et eesti noored hindasid rohkem neid väärtusi, mis kuulusid „avatus muutustele“ ja „eneseületamise“ dimensiooni ning hindasid vähem „konservatiivsuse“ ja „eneseupitamise“ dimensiooni kuuluvaid väärtusi.

Tulviste ja Tamm (2014) uurisid eesti ja vene lapsi kahel korral – 7. ja 8. klassis. Nad kasutasid andmete kogumiseks PVQ-21. Uurimuses leiti, et laste väärtuste prioriteedid erinesid

täiskasvanute omadest. Nad hindasid rohkem hedonismi ja stimulatsiooni ning vähem heasoovlikkust ja konformsust. Eesti ja vene laste väärtuste hierarhia oli sarnane.

Kuna põhikooli õpilaste väärtusi on Eestis vähe uuritud, siis aitab käesolev töö kaardistada nooremate laste väärtusi ja väärtuste struktuuri. Eestis on uuritud küll lastele olulisi väärtusi, kuid uurimise all ei ole olnud väärtuste struktuur. Käesolevas töös keskendutakse sellele põhjalikumalt. Döring jt. (2010) ja Cieciuch jt. (2012) on oma töödes leidnud, et lapsed hindavad kõige rohkem eneseületamise dimensiooni kuuluvaid väärtusi (heasoovlikkus ja universalism) ja hindavad vähem eneseupitamise dimensiooni kuuluvaid väärtusi (saavutus ja võim). Käesoleva tööga soovitakse uurida, kas ka Eestis on samad tulemused.

TÖÖ EESMÄRGID

1. Uurida eesti laste väärtushinnanguid ja testida Väärtuste Piltküsimumstiku (Picture-Based Value Survey, PBVS–C) sobivust Eesti oludele.
2. Kindlaks teha laste väärtuste struktuur ja kirjeldada väärtuste hierarhiat ning võrrelda leide teistes uurimustes saadud andmetega.
3. Selgitada välja, millised on eesti laste poolt hinnatud ja mitte hinnatud väärtused.
4. Uurida võimalikke vanuselisi erinevusi.

Tuginedes seni läbi viidud uurimustele antud vallas, püstitati järgmised hüpoteesid:

Hüpotees 1. Eesti laste väärtuste struktuur kattub ringikujulise struktuuriga, mida on varem leitud noorukite ja täiskasvanute valimitel.

Hüpotees 2. Eesti lapsed hindavad neid väärtusi, mis kuuluvad eneseületamise dimensiooni (heasoovlikkus ja universalism) ja hindavad vähem neid väärtusi, mis kuuluvad eneseupitamise dimensiooni (saavutus ja võim).

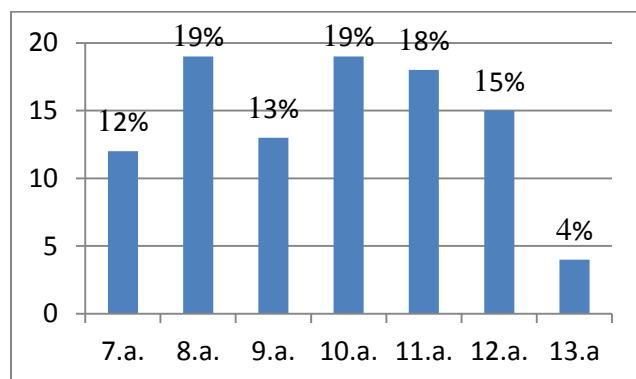
Hüpotees 3. Kahes vanusegrupis esinevad erinevused väärtuste ringikujulises struktuuris ning hinnatud ja mitte hinnatud väärtustes.

MEETOD

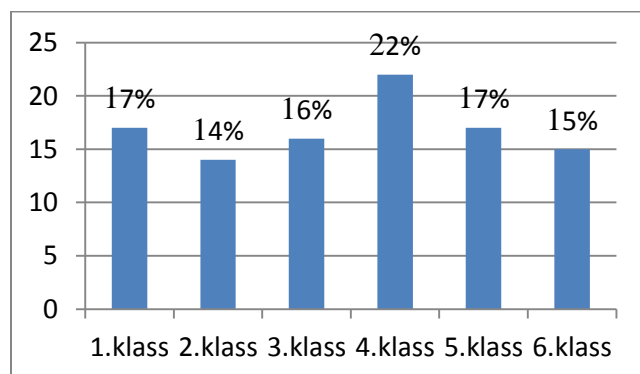
Valim

Uurimuses osales 180 last vanuses 7-13 a. (nendest 84 olid poisid ja tüdrukuid oli 96). Vastajad õppisid 1-6 klassis. Vastajatest moodustati kaks vanusegruppi: 7-9 a. ja 10-13 a. Uurimuses osalenud koolid valiti mugavusvalimi põhimõttel kokku viiest koolist: Võru linnast võttis osa 2 kooli, Võru maakonnast 2 kooli ja Põlva maakonnast 1 kool. Vastajatest 53,3% moodustasid tüdrukud ja 46,7% poisid. Keskmine vanus õpilastel oli 9,72 aastat ($SD = 1,747$).

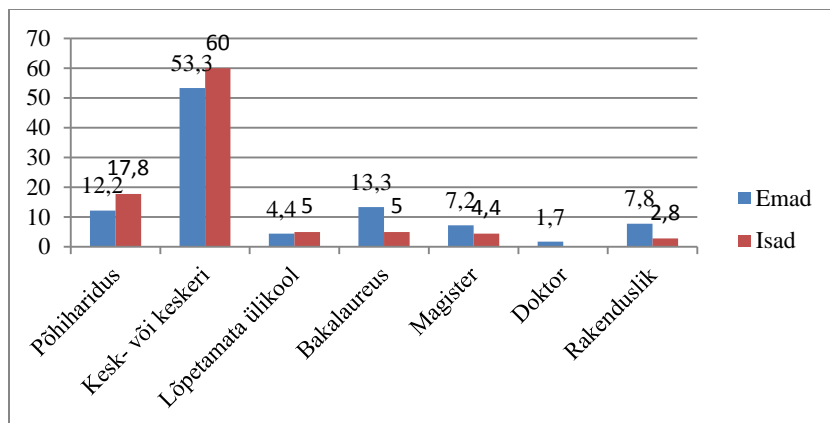
Lapsevanemate küsitlusest selgus, et enamus emadest (53,3%) ja isadest (60%) olid kesk- või keskeri haridusega.

Joonis 2. Õpilaste vanuseline jaotuvus protsentes.

Joonis 3. Õpilaste jaotuvus klassidesse protsentes.

Joonis 4. Lapsevanemate hariduslik jaotuvus protsentides.

Enamuses peredes oli koduseks keeleks eesti keel (93,9%), vähestes peredes räägiti lisaks eesti keelele ka võru keelt (2,2%) ja vene keelt (2,8%). 1 peres räägiti lisaks eesti keelele ka ukraina keelt ja 1 peres oli koduseks keeleks vene keel.

Andmete kogumise vahendid ja testimise protseduur

Käesolevas uurimuses koguti andmeid Väärtuste Piltküsimumstikuga, mis on Väärtuste Portreeküsimumstiku (PVQ, Schwartz jt. 2001) lastele mõeldud edasiarendus (Picture-Based Value Survey, PBVS–C, Döring jt. 2010). PBVS–C originaalversioonis olev traditsiooni esindav pilt – „Mõelda jumalale“ (*To think of god*), on eestikeelses versioonis asendatud pildiga „Hoida oma maa kombeid“ (see kujutab Eesti laulupidu), sest pilootuuringus selgus, et jumalaga seotud teema ei ole eesti lastele arusaadav ning ei sobi meie kultuurikonteksti. Iga väärtustüübi jaoks on kaks pilti. Igal väärtustüübil on lühend, mis tuleb pildi inglise keelsest nimetusest (nt. PO1 ja PO2 – võimu esindavad pildid, BE1 ja BE2 – heasoovlikkust esindavad pildid). Allpool on mõned näidised piltidest. Piltide idee autor on Anna Döring (2008), kunstnik Andrea Blauensteiner. Igal pildil on peategelane, kes kannab halli pluusi ja triibulist mütsi.

Võim

Olla rikas ja võimas

Universalism

Sõbrustada võõrastega

Traditsioon

Hoida oma maa kombeid

Selles küsimustikus näidatakse lapsele konkreetset väärtustüüpi esitavaid pilte koos tekstilise lühikokkuvõttega. Küsimustik koosneb 20 eraldi kleepsulehele prinditud pildist (2 iga väärtustüübi kohta), mis on loodud lasteraamatute, filmide jm. lastel igapäevaselt kasutusel olevate materjalide eeskujul. Pildidel on kesksel kohal üks peategelane, kes esineb väärtustüüpe esindavas tegevuses. Lastel palutakse ennast samastada selle tegelasega ja valida, millised väärtustüübid on neile kõige olulisemad, millised üldse mitte olulised ja millised on keskmise olulisusega. Hinnangud varieeruvad “VÄGA TÄHTIS” kuni “ÜLDSE MITTE TÄHTIS”. Hindamisskaala koosneb viiest punktist, mille puhul: 1 = ei ole üldse tähtis; 2 = ei ole tähtis; 3 = keskmise tähtsusega; 4 = tähtis; 5 = väga tähtis. Igal lapsel oli vihik, mis sisaldab kleepsusid ja vastuste lehte. PowerPoint visualiseeris instruktsioone. Lastele tutvustati ka väärtuste olemust - nt. Need on asjad, mis on elus olulised. See puudutab seda, millised eesmärgid sul elus on. Ja seda, milline sa tahaksid olla oma tulevases elus. Siis seletati, kuidas kleepsusid panna vastuste lehele. Pärast seda täitsid lapsed küsimustiku järgnevalt: alguses valisid nad 2 pilti, mis kuuluvad rubriiki “VÄGA TÄHTIS” ja panid need ülemisse ritta. Seejärel tuli teha sama piltidega, mis kuuluvad rubriiki “ÜLDSE MITTE TÄHTIS” ja panna need alumisse ritta. Seejärel valiti 4 pilti rubriigi “TÄHTIS” jaoks ja siis 4 pilti rubriigi “MITTE TÄHTIS” jaoks ning pandi need kastidesse teises ja neljandas reas. Lõpuks paigutati 8 ülejäänud pilti kastidesse keskmises reas. Need on keskmise tähtsusega pildid. Küsimustik täideti koolis tunni ajal. Keskmiselt kulus testi täitmisele 30 minutit. PowerPoint näidati seinale. Täitmise ajal kindlustati, et lapsed ei vaataks naabri pealt maha. Seletati, et tähtis on ise mõelda.

Andmekogumine viidi läbi novembris ja detsembris 2013. a. ja jaanuaris, veebruaris, märtsis ja aprillis 2014. a. Uurimuses osalemiseks paluti lastevanematel täita taustaandmete küsimustik kas elektrooniliselt või paberkandjal. Eelnevalt oli koolide e-kooli üles pandud uurimuse tutvustus ja selgitus lapsevanematele, et täites ära taustaandmete küsimustiku, annavad nad nõusoleku oma lapse uurimiseks. Taustaandmete küsimustikus küsiti ema ja isa vanust, haridustaset ja lapsega koos veedetud aega ning kas ja kui kaua on laps elanud välismaal ja milline on kodus räägitav keel. Uurimus viidi läbi nende lastega, kelle vanemad olid eelnevalt küsimustiku täitnud.

Andmetöötlusmeetodid

Andmete analüüsimisel on kasutatud statistilise andmetöötluse pakette SPSS 11.5 ja Statistica Version 10. Tabelite ning jooniste kujundamiseks on lisaks kasutatud tabelarvutus- ja tabeltöötlusprogrammi MS EXCEL. Analüüsis on kasutatud väärtusstruktuuride uurimiseks multidimensionaalset skaleerimist (MDS) mille abil on uuritud üksikväärtuste vahelisi korrelatsioone ja tehtud kindlaks väärtuste struktuur. Viidi läbi struktuuri analüüs, et vaadata käesoleva töö raames kogutud andmete kattuvust Schwartzi ringmudeliga. Selleks viidi läbi kahe-dimensiooniline ordinaalne MDS, mis põhineb tunnuste omavahelisel korrelatsioonimaatriksil. Kaks tunnust, millel on sarnane tähendus, korreleeruvad positiivselt ja need tunnused, millel on erinev tähendus, korreleeruvad negatiivselt. MDS joonisel on igat tunnust kujutatud punktina kahe-dimensioonilises ruumis ning sarnasused esindavad kaugusi: mida sarnasemad on kaks tunnust, seda ligemal nad üksteisele olema peaksid ja mida erinevamad on tunnused, seda kaugemal nad peaksid üksteisest olema.

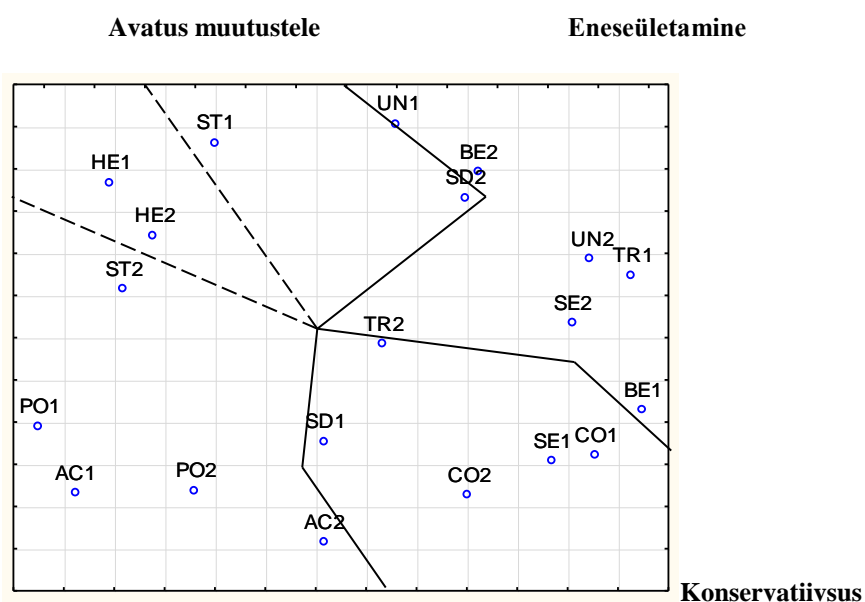
MDS analüüs viidi läbi Statistica Version 10-ga kolmel korral – üldvalimiga (N=180), vanusegrupiga 7-9 a. (N=79) ja vanusegrupiga 10-13a. (N=102). Selleks, et hinnata, kas laste väärtused kattuvad Schwartzi ringmudeliga, püüti MDS joonise ruum jagada osadeks ja vaadata, millistesse osadesse tunnused paigutuvad. Kõik tunnused peaksid asetuma kindlatesse kohtadesse. Seejärel hinnati MDS lahenduste stressi – mida väiksem stress, seda suurem andmete sobituvus (seda paremini esindavad kaugused sarnasusi ja erinevusi). Stress sõltub sellest, kui suur arv tunnuseid on ruumis esindatud ja ruumi dimensionaalsusest. 20 muutujaga kahe-dimensionaalse ruumi puhul võib stress olla kuni 0,30 (Döring jt. 2010).

Laste väärtuste hierarhia kirjeldamiseks on esitatud üksikväärtuste keskmised ja standardhälbed üldvalimi ja kummagi vanusegrupi kohta. Dimensioonide vaheliste erinevuste hindamiseks on kasutatud t-testi sõltuvatele gruppidele. Selleks, et testida, kas üksikväärtustele antud hinnangutes esineb statistiliselt olulisi erinevusi noorema ja vanema vanusegrupi võrdluses, on kasutatud t-testi sõltumatutele gruppidele.

TULEMUSED

Selleks, et testida hüpoteesi, et eesti laste väärtuste struktuur kattub ringikujulise mudeliga, viisin läbi MDS analüüsi. Järgnevalt toon välja väärtuste struktuuri, mis ilmnes MDS analüüside põhjal. Joonistel on püütud MDS joonise ruumi jagada selliselt, et tekiks Schwartzi ringmudelile sarnased regioonid. Igas regioonis peaksid asetsema need tunnused, mis kuuluvad samadesse kõrgema astme dimensioonidesse. Üldvalimi andmetega läbi viidud MDS analüüsi stress oli 0.22 ja tunnused paiknesid järgnevalt:

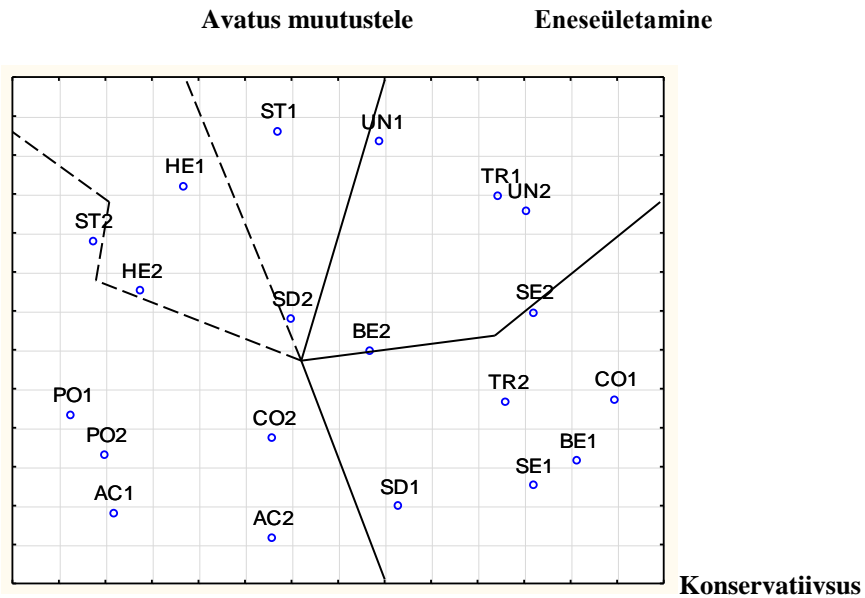

Eneseupitamine

Märkus. UN=universalism; BE=heasoovlikkus; TR=traditsioon; CO=konformsus; SE=turvalisus; PO=võim; AC=saavutus; ST=stimulatsioon; SD=enesemääratlus; HE=hedonism.

Joonis 5. Tunnuste paiknemine üldvalimis (N=180).

Vanusegrupi 7-9 a. andmetega läbi viidud MDS analüüsi stress oli 0.26 ja tunnused paiknesid järgnevalt:

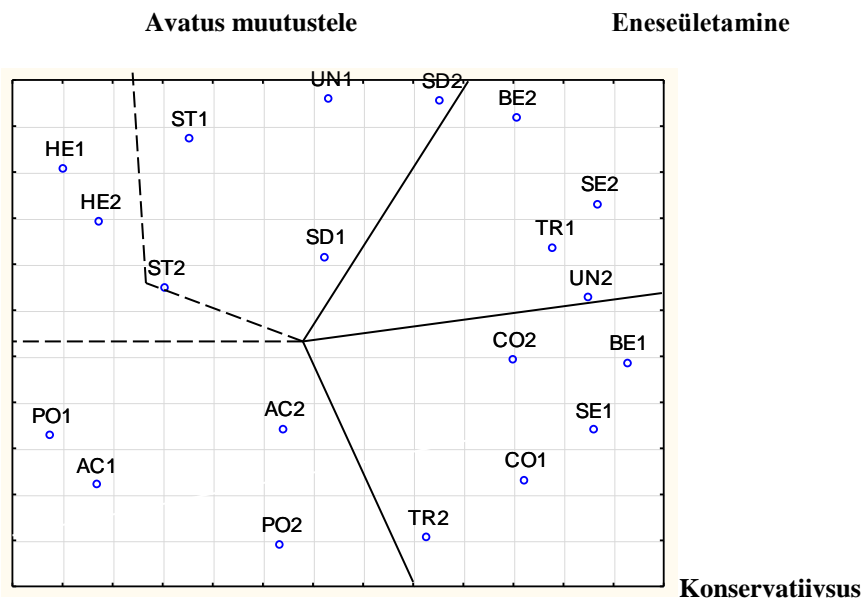

Eneseupitamine

Märkus. UN=universalism; BE=heasoovlikkus; TR=traditsioon; CO=konformsus; SE=turvalisus; PO=võim; AC=saavutus; ST=stimulatsioon; SD=enesemääratlus; HE=hedonism.

Joonis 6. Tunnuste paiknemine vanusegrupis 7-9 a. (N=79).

Vanusegrupi 10-13 a. andmetega läbi viidud MDS analüüsi stress oli 0.23 ja tunnused paiknesid järgnevalt:

Eneseupitamine

Märkus. UN=universalism; BE=heasoovlikkus; TR=traditsioon; CO=konformsus; SE=turvalisus; PO=võim; AC=saavutus; ST=stimulatsioon; SD=enesemääratlus; HE=hedonism.

Joonis 7. Tunnuste paiknemine vanusegrupis 10-13 a. (N=102).

Kõige paremini joonistus välja eneseupitamise dimensioon. Sellesse kategooriasse kuuluvad tunnused, mis esindavad võimu ja saavutust, paigutusid kõikides gruppides õigetes kohtadesse. Ka konservatiivsuse dimensioonis paigutusid traditsiooni, konformsust ja turvalisust esindavad tunnused kõigi gruppide puhul enamjaolt õigesti, siiski esines mõningaid lahknevusi. Nii üldvalimis kui mõlemas vanusegrupis paigutus üks traditsiooni esindav pilt (TR1 – „uurida kuidas vanasti elati“) eneseületamise sektorisse. Pilt SE2 – „olla kaitstud“ paigutus üldvalimis ja vanemas vanusegrupis samuti eneseületamise sektorisse. Nooremas vanusegrupis paigutus konformsust esindav pilt CO2 – „olla samasugune kui teised“ eneseupitamise sektorisse. Dimensioonide eneseületamine ja avatus muutustele esines samuti mõningaid lahknevusi võrreldes seniste uurimustega. Eneseületamise dimensiooni pilt BE1 – „teisi aidata“ paiknes vanusegruppide joonistel konservatiivsuse sektoris ja üldvalimi puhul saab seda küll arvata eneseületamise alla kuuluvaks kuid on siiski konservatiivsusele väga lähedal. Universalismi

pildid paiknesid õiges kohas peale 1 erandi: vanemas vanusegrupis oli pilt UN1 – „sõbrustada võõrastega“ avatus muutustele sektoris.

Dimensiooni avatus muutustele oli kõige täpsemini välja joonistunud vanemas vanusegrupis. Pilt SD1 – „avastada midagi uut“ paigutus üldvalimis ja nooremas vanusegrupis aga hoopis konservatiivsuse sektoris. Hedonismi esindavad pildid olid paigutatunud pisut kõrgemale kui teoreetilise struktuuri puhul oleks võinud oodata, kuid siiski kuuluvad nad dimensiooni avatus muutustele. Hedonismi esindavad pildid paiknevad ka üksteisele lähedal, seega on nad üksteisele sarnased.

Selleks, et vaadata, kas eesti lapsed hindavad neid väärtusi, mis kuuluvad eneseületamise dimensiooni (heasoovlikkus ja universalism) ja hindavad vähem neid väärtusi, mis kuuluvad eneseupitamise dimensiooni (saavutus ja võim) toon välja kirjeldavad andmed väärtustüüpide nelja kõrgema astme dimensiooni (eneseületamine vs. eneseupitamine ja avatus muutustele vs. konservatiivsus) kohta ja testin dimensioonide omavahelist erinevust üldvalimis t-testiga sõltuvatele gruppidele. Tabelist 1. nähtub, et kõige rohkem hinnatud dimensioon kõikides gruppides oli avatus muutustele. Vanuserühmades 7-9 a. ja 10-13 a. järgneb sellele konservatiivsus, siis eneseületamine ja kõige vähem hinnatud on eneseupitamine. Üldvalimi andmete põhjal on dimensioonide järjestus selline: avatus muutustele, eneseületamine, konservatiivsus ning eneseupitamine. T-test näitas, et kõik dimensioonid erinesid üksteisest statistiliselt olulisel määral. Avatus muutustele ja eneseületamine $t = -18,75$; $p < 0,001$. Avatus muutustele ja konservatiivsus $t = -22,63$; $p < 0,001$. Avatus muutustele ja eneseupitamine $t = -27,11$; $p < 0,001$. Eneseületamine ja eneseupitamine $t = 10,01$; $p < 0,001$. Eneseületamine ja konservatiivsus $t = 4,63$; $p < 0,001$. Konservatiivsus ja eneseupitamine $t = 8,52$; $p < 0,001$.

	Avatus muutustele (ST1,ST2,SD1,SD2, HE1,HE2)		Eneseületamine (UN1,UN2,BE1, BE2)		Konservatiivsus (TR1,TR2,CO1,CO2, SE1,SE2)		Eneseupitamine (PO1,PO2,AC1, AC2)	
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
Üldvalim	19.47	3.44	13.25	1.99	12.46	1.63	10.04	2.78
Vanuserühm 7-9 a.	19.25	4.47	13.32	2.05	17.49	2.23	10.39	2.76
Vanuserühm 10-13 a.	19.58	2.44	13.19	1.95	17.42	2.15	9.80	2.78

Märkus. UN=universalism; BE=heasoovlikkus; TR=traditsioon; CO=konformsus; SE=turvalisus; PO=võim; AC=saavutus; ST=stimulatsioon; SD=enesemääratlus; HE=hedonism.

Tabel 1. Kirjeldavad statistikud kõrgema astme dimensioonide kohta.

Üksikväärtuste hierarhias ilmsid järgnevad tendentsid: kõige rohkem hinnatud oli laste poolt heasoovlikkus, sellele järgnesid hedonism ja turvalisus. Kõige vähem hinnatud oli võim. Tabelis 2 on esitatud kirjeldavad andmed üksikväärtuste kohta.

Väärtustüüp <i>Üldvalim</i>	M	SD	Väärtustüüp <i>Vanuserühm 7-9 a.</i>	M	SD	Väärtustüüp <i>Vanuserühm 10-13 a.</i>	M	SD
Heasoovlikkus	7.31	1.30	Heasoovlikkus	7.20	1.38	Heasoovlikkus	7.40	1.24
Hedonism	6.99	1.65	Turvalisus	6.78	1.10	Hedonism	7.25	1.68
Turvalisus	6.75	1.20	Hedonism	6.62	1.58	Turvalisus	6.74	1.29
Stimulatsioon	6.47	1.43	Enesemääratlemine	6.51	4.15	Stimulatsioon	6.72	1.28
Enesemääratlemine	6.01	2.91	Universalism	6.13	1.50	Universalism	5.79	1.15
Universalism	5.94	1.31	Stimulatsioon	6.13	1.57	Traditsioon	5.73	1.08
Traditsioon	5.71	1.07	Saavutus	5.86	1.69	Enesemääratlemine	5.62	1.19
Saavutus	5.44	1.62	Traditsioon	5.7	1.08	Saavutus	5.14	1.51
Konformsus	4.97	1.16	Konformsus	5.01	1.20	Konformsus	4.94	1.13
Võim	4.60	1.71	Võim	4.53	1.61	Võim	4.67	1.79

Tabel 2. Kirjeldavad statistikud üksikväärtuse kohta.

Selleks, et testida nende andmete usaldusväärsust, viisin läbi t-testi sõltumatutele gruppidele kus vaatsin, kas üksikväärtustele antud hinnangutes esineb statistiliselt olulisi erinevusi noorema ja vanema vanusegrupi võrdluses. Oluliselt erinesid saavutus $t = 3,12$; $p < 0,05$, stimulatsioon $t = -2,88$; $p < 0,05$, hedonism $t = -2,73$; $p < 0,05$ ja enesemääratlemine $t = 2,01$; $p < 0,05$.

ARUTELU

Käesoleva magistritöö eesmärk oli uurida 1-6 kl. eesti õpilasi vanuses 7-13 a. ja teha kindlaks nende väärtushinnangud ja testida Väärtuste Piltküsimumstiku (Picture-Based Value Survey, PBVS–C) sobivust Eesti oludele. Samuti kindlaks teha laste väärtuste struktuur ja kirjeldada väärtuste hierarhiat ning võrrelda leide teistes uurimustes saadud andmetega, selgitada välja, millised on eesti laste poolt hinnatud ja mitte hinnatud väärtused ning uurida võimalikke vanuselisi erinevusi. PBVS–C on uus piltidel põhinev instrument laste väärtuste uurimiseks. Uurimisküsimus, kas PBVS-C on sobiv Eesti oludele, leidis kinnitust, sest testimise käigus probleeme ei esinenud, lapsed mõistsid hästi piltide tähendusi ja puuduvaid andmeid ei olnud. Ka kõige nooremad lapsed said testi täitmisega hästi hakkama. See annab võimaluse uurida väärtusi ka nooremates populatsioonides. Senised uurimused (Döring jt. 2010; Cieciuch jt. 2012) on näidanud, et laste väärtused on üsna sarnased sellele, mis on leitud noorukite ja

täiskasvanute valimites. Hüpotees, et eesti laste väärtuste struktuur kattub ringikujulise struktuuriga, mida on varem leitud noorukite ja täiskasvanute valimites (Döring jt. 2010 ja Cieciuch jt. 2012), leidis osaliselt kinnitust. Kõikidel MDS joonistel olid mõned tunnused, mis ei paigutunud teoreetilise mudeli põhjal oodatud kohtadesse kuid siiski on tunnused paigutunud suures osas sarnaselt Schwartzi väärtuste ringmudelile. On eristunud kõrgema astme dimensioonid – avatus muutustele, eneseületamine, eneseupitamine ja konservatiivsus. Kõige paremini joonistus välja eneseupitamise dimensioon. Sellesse kategooriasse kuuluvad tunnused, mis esindavad võimu ja saavutust, paigutusid kõikides gruppides õigetes kohtadesse. See annab tunnistust sellest, et võimu esindavad pildid olid lastele üheselt mõistetavad. Ka konservatiivsuse dimensiooni paigutusid traditsiooni, konformsust ja turvalisust esindavad tunnused kõigi gruppide puhul enamjaolt õigesti, siiski esines mõningaid lahknevusi. Turvalisust esindavad pildid olid kõikidel joonistel peaaegu samadel kaugustel, mis näitab, et need on sarnased ja esindavad ühte väärtustüüpi kuid nad paigutusid siiski erinevatesse sektoritesse. Võimalik, et need kaks pilti ei ole siiski täiesti üheselt mõistetavad. Dimensioonide eneseületamine ja avatus muutustele esines samuti mõningaid lahknevusi võrreldes seniste uurimustega. Pilt BE1 – „teisi aidata“ paigutus rohkem konservatiivsuse poole. See võib tuleneda sellest, et meie kultuuriruumis on teiste aitamine pigem väärtus, mis on seotud traditsioonide ja konservatiivsusega. Pilt SD1 – „avastada midagi uut“ paigutus üldiselt rohkem konservatiivsuse poole. Kõige suurem lahknevus on traditsiooni esindavate piltide vahel – pildid TR1 ja TR2 on paigutunud üksteisest küllaltki kaugele. See võib tähendada seda, et originaalversioonis oleva pildi asendamine ei ole hästi õnnestunud. Kuid siiski sellele oletusele on vastukäiv asjaolu, et just uus pilt TR2 – „hoida oma maa kombeid“ paigutus alati õigele kohale ja pigem TR1 – „uurida kuidas vanasti elati“ läks konservatiivsuse sektorist välja. Ilmselt seostub vanade inimeste elu-olu vastu huvi tundmine pigem universalismi ja heasoovlikkusega, mis on eneseületamise dimensiooni väärtused.

Kõige rohkem lahknevusi teoreetilisest struktuurist esineb nooremas vanusegrupis. Selle grupi MDS analüüsi stress oli ka kõige kõrgem – see näitab, et andmed ei sobitu nii hästi mudeliga. See võib tuleneda sellest, et selle vanusegrupi valim oli väiksem kui teine grupp. Samuti võib see viidata sellele, et noorematele lastele ei ole käesolev meetod sobiv või ei ole nende väärtusstruktuur veel piisavalt diferentseeritud. Eelnevates uuringutes (Döring jt. 2010 ja Cieciuch jt. 2012) osalesid uuringus lapsed alates 8. eluaastast kusjuures 8-aastasi oli vaid mõned üksikud (N=4 Döring jt. 2010) kuid käesolevas uurimuses olid kaasatud ka 7-aastased.

Käesolevas uurimuses oli 7-aastasi 12% ja 8-aastaseid 19% uuritavatest. Seega oli kaasatud oluliselt rohkem nooremaid lapsi kui seda oli eelnevates uuringutes. See võis samuti tulemusi mingil määral mõjutada.

Hüpotees, et eesti laste poolt on hinnatuimad väärtused, mis kuuluvad eneseületamise dimensiooni ja mitte hinnatud need väärtused, mis kuuluvad eneseupitamise dimensiooni, leidis osaliselt kinnitust. Vähim hinnatud väärtuste hulka kuulusid tõepoolest eneseupitamisega seotud väärtused – võim ja saavutus. Selles osas kattub käesolev uurimus Döring jt. (2010) ja Cieciuch jt. (2012) uurimusega, et eneseupitamine on kõige vähem oluline väärtuste dimensioon.

Eelnevates uurimustes oli kõige olulisem eneseületamine kuid eesti lapsed hindavad avatust muutustele, järgneb eneseületamine ja konservatiivsus. Osade väärtustüüpide puhul hinnati oluliseks ühte antud väärtustüübi alla kuuluvat pilti kuid teist mitte eriti. Nt. heasoovlikkuse alla kuuluv pilt „teisi aidata“ on hinnangutes esikohal kuid samasse kategooriasse kuuluv pilt „teisi inimesi õnnelikuks teha“ on alles viiendal kohal. Seevastu hedonismiga seotud pildid „elu nautida“ ja „elust rõõmu tunda“ on kolmandal ja neljandal kohal. Seega on hedonism eesti laste hulgas hinnatud väärtus vastupidiselt Vainu (2011) uurimusele, kus hedonism leiti olevat pigem langustrendil. Lapsed pidasid väga oluliseks ka universalismi kategooriasse kuuluvat pilti „hoida loodust“, mis platseerus teisele kohale. Teine universalismi kategooriasse kuuluv pilt „sõbrustada võõrastega“ aga nii populaarne ei olnud ning jäi ebaoluliste piltide hulka. Sellest nähtub, et pildid küll esindavad ühte väärtustüüpi ja on omavahel tähenduselt sarnased kuid väärtustüüpide siseselt võivad esineda erinevused – mõnda aspekti sellest väärtusest hinnatakse kuid teist mitte. Hüpotees, et kahes vanusegrupis esinevad erinevused väärtuste struktuuris ja hinnatud ning mitte hinnatud väärtuste vahel, leidis osaliselt kinnitust. Erinevused on küll väikesed, kuid neid siiski esineb. Nagu ülalpool mainitud, olid noorema vanusegrupi väärtuste struktuuris kõige suuremad lahknevused teoreetilisest mudelist. Hinnatud ja mitte hinnatud väärtuste keskmiste hinnangute tabelist on näha, et mõlemas vanusegrupis oli kõige rohkem hinnatud heasoovlikkus, kuid väiksematel lastel järgnes sellele turvalisus ja vanematel lastel hedonism. Mõlemates vanuserühmades on vähim hinnatud võim ja konformsus. Vanuse kasvades suureneb stimulatsiooni ja hedonismi tähtsus kuid langeb saavutuse ja enesemääratluse vajadus. Vain (2011) leidis oma töös, et väga tähtis on ka võim ja saavutus kuid käesolev uurimus kinnitab vastupidist. Võimalik, et selle põhjuseks on asjaolu, et Vain uuris natuke vanemaid lapsi – 11-16 a. ja veidi teistsuguses regioonis. See võis oma mõju avaldada. Kooskõlas on aga käesolev uurimus selles osas, et eesti laste poolt on hinnatud turvalisus ja heasoovlikkus. Traditsioon on

eesti lastele ka üsna vähe oluline kuid siiski sellesse kategooriasse kuuluv pilt „hoida oma maa kombeid“ asetis üsna keskmiselt hinnatud piltide hulka samas aga teine traditsiooni esindav pilt „uurida kuidas vanasti elati“ nii kõrgeid hinnanguid ei saanud. Vain (2011) leidis, et eesti lapsed ei väärtusta üldse stimulatsiooni kuid käesolev uurimus näitab, et stimulatsioon on kummaski vanuserühmas üsna hinnatud. Kui vaadata nelja kõrgemat dimensiooni, siis stimulatsioon kuulub „avatus muutustele“ alla, mis oli üldkokkuvõttes kõige rohkem hinnatud. Statistiliselt olulisel määral aga erinesid vanusegruppide võrdluses vaid neli üksikväärtust – saavutus, stimulatsioon, hedonism ja enesemääratlemine.

Kuna PBVS-C on üks esimesi enesekohaseid hindamisvahendeid laste väärtuste mõõtmiseks, siis tuleb teha veel põhjalikumaid uurimisi, et kinnitada selle täielikku sobivust Eesti oludele. Vaja oleks koguda andmeid suurematelt ja esinduslikumatelt valimitelt. Käesoleva uurimuse puuduseks on valimi liigne ühekülgsus. Valdavalt oli tegemist väikelinna ja maapiirkonna lastega. Suuremates linnades võivad väärtushinnangud erineda. Valim oli ka küllaltki väike, eriti just nooremas vanusegrupis. Lapsevanemad ei tundnud eriti huvi uurimusest osavõtu vastu ja seetõttu ei õnnestunudki rohkem lapsi uurimusse kaasata. Samuti oleks vaja uurida kuidas muutuvad väärtused aja jooksul – võiks teha uuringuid samade lastega mõne aasta pärast. Ka kultuuriti võrdlevad uurimused on vajalikud. Käesoleva uurimuse põhjal ei saa teha üldistusi kogu Eestile. Edasistes uuringutes võiks vaadelda veel ka soolisi erinevusi ning koguda andmeid kõikidest Eesti piirkondadest ja võrrelda leide omavahel.

Käesolev töö andis mõningase ülevaate 7-13 aastaste Eesti laste väärtustest ja väärtuste struktuurist ning täiendas seniseid uurimusi infoga, mille baasil on võimalik planeerida edasisi uuringuid.

Viited

- Bilsky, W., Döring, A. K., Beeck, F., Rose, I., Schmitz, J., Aryus, K., Drögekamp, L., Sindermann, J. (2013). Assessment of children's value structures and value preferences: Testing and expanding the limits. *Swiss Journal of Psychology*, 72(3), 123-136.
- Bubeck, M., Bilsky, W. (2004). Value structure at an early age. *Swiss Journal of Psychology* 63 (1), 31-41.
- Cieciuch, J., Harasimczuk, J., Döring, A. K. (2012). Structural Validity of the Polish Adaptation of the Picture-Based Value Survey for Children (PBVS-C). *Journal of Psychoeducational Assessment* XX(X) 1-6.
- Döring, A. K. (2010). Assessing Children's Values: An Exploratory Study. *Journal of Psychoeducational Assessment* 28(6) 564-577.
- Döring, A. K., Blauensteiner, A., Aryus, K., Drögekamp, L., & Bilsky, W. (2010). Assessing values at an early age: The Picture-Based Value Survey for Children (PBVS-C) *Journal of Personality Assessment*, 92(5), 439-448, 2010
- Knafo, A., Schwartz, S. H. (2004). Identity formation and parent-child value congruence in adolescence. *British Journal of Developmental Psychology* (2004), 22, 439-458.
- Kraav, I. (2008). Uue põlvkonna väärtushinnangud Eestis, Soomes ja Venemaal. Ots, L. (Toim.) *Uued ajad - uued lapsed (lk 177-199)*. Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- Krips, H., Luik, P., Kukemelk, H., & Taimalu, M. (2009). Value Judgements by Estonian Teenagers. J. Mikk, P. Luik, & M. Veisson (Toim), *Teenagers in Estonia: Values and Behaviour*. (pp 27 - 44). Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften.
- Mizera, L., Tulviste, T. (2012). A comparison of Estonian senior high school student's value priorities in 2000 and 2009. *TRAMES*, 16(66/61), 2, 145-156.
- Oishi, S., Schimmack, U., Diener, E., & Suh, E. M. (1998). The measurement of values and individualism-collectivism. *Personality and Social Psychology Bulletin* 24(11), 1177-1189.
- Rokeach, M. (1973). The Nature of Human Values. *New York: Free Press*.
- Schwartz, S. H., Melech, G., Lehmann, A., Burgess, S., & Harris, M. (2001), Extending the cross-cultural validity of the theory of basic human values with a different method of measurement, *Journal of Cross Cultural Psychology*, 32, 519-542.
- Schwartz, S. H. (2006) Les valeurs de base de la personne: Théorie, mesures et applications [Basic human values: Theory, measurement, and applications]. *Revue française de sociologie*, 42, 249-288.

Schwartz, S. H. (1992) Universals in the content and structure of values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1-65.

Schwartz, S. H. (1996). Value priorities and behavior: Applying of theory of integrated value systems. In C. Seligman, J. M. Olson, & M. P. Zanna (Eds.), *The Psychology of Values: The Ontario Symposium*, Vol. 8 (pp. 1–24). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Schwartz, S. H., & Bilsky, W. (1987). Toward a universal psychological structure of human values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53 (3), 550-562.

Schwartz, S. H. & Bilsky, W. (1990). Toward a theory of the universal content and structure of values: extensions and cross-cultural replications. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 58, No. 5, 878-891.

Schwartz, S. H., Bilsky, W. (1994). Values and personality. *European Journal of Personality*, 8, 163-181.

Tiko, A. (1997) *Väärtused ja eetika sotsiaaltöös*. Külastatud 22. jaanuaril 2014, aadressil http://raulpage.org/koolitus/eetika_tiko.html

Tulviste, T., Konstabel, K., Tulviste, P. (2014). Stability and change in value consensus of ethnic estonians and russian-speaking minority. *International Journal of Intercultural Relations*, 39, 93-102.

Tulviste, T., Tamm, A. (2014). Brief report: value priorities of early adolescents. *Journal of Adolescence*.

Vain, T. (2011). Väärtused eesti ja vene põhikooli õpilaste hinnangute alusel. *Magistritöö, Tartu Ülikooli Sotsiaal- ja Haridusteaduskond*

Vecchione, M., Casconi, T. Barbaranelli, C. (2009). Assessing the circular structure of the Portrait Values Questionnaire. *European Journal of Psychological Assessment*, Vol 25(4): 231-238.

Verkasalo, M., Daun, Å. & Niit, T. (1994). Universal values in Estonia, Finland and Sweden. *Ethnologia Europaea*, 24 (2), 101-117.

Verkasalo, M., Lönnqvist, J-E., Lipsanen, J., Helkama, K. (2009). European norms and equations for a two dimensional presentation of values as measured with Schwartz's 21-item portrait values questionnaire. *European Journal of Social Psychology*, 39, 780-792.

Tänuõnad

Täna kõiki, kes on käesoleva töö valmimisel abiks olnud – minu juhendajaid Tiia Tulvistet ja Pirko Tõugut asjakohaste soovitude ja kommentaaride eest. Täna koolide esindajaid Marianne Kanepit, Eda Tarendit, Eha Tammot, Õne Kronbergi ja Kristi Pettaid, kes olid lahkelt nõus abi pakkuma ning aitasid mul koolides laste testimist korraldada. Suur tänu ka kõikidele lapsevanematele kes andsid loa oma lapsi testida ja kõigile osalenud lastele. Eriline tänu Toivo Aavikule, kes õpetas mind MDS analüüsi tegema.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Marika Lepp
(sünnikuupäev: 27.07.1975)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „**Eesti alg- ja põhikooli laste väärtused: väärtuste struktuur ja kahe vanusegrupi võrdlus**”, mille juhendajad on Tiia Tulviste ja Pirkko Tõugu,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 20.05. 2014